

Fejős Zoltán

Mailand Oszkár a párizsi népismertető múzeumokról Példa a transznacionális múzeumtörténetre

A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat 1886. november 3-án tartott választmányi gyűlésén „Mailand Oszkár reáliskolai tanár, ki múlt nyáron Párisban ethnographiai tanulmányokat végzett, a párisi ethnographiai muzeumokról tartott előadást”.¹ A hírt a Társulat múzeumának öre, a dévai főreáliskola igazgatója tette közzé. Téglás Gábor (1848–1916) nemcsak tanártársa, közeli barátja volt Mailand Oszkárnak (1858–1924), hanem minden bizonnyal hatással volt fiatalabb pályatársa szellemi fejlődésére, többek között annak tudatosításában, hogy a múlt pusztulóban lévő emlékeinek megismerésében a múzeumok kiemelkedő szerepet játszanak.

Az 1885-ös országos kiállítás inspiratív szerepet játszott mindkettőjük pályájának alakulásában. Bár Téglás Gábor fiatal tanárként kezdetben elsősorban Hunyad megye természeti viszonyai iránt érdeklődött, figyelme kiterjedt a régiségek minden fellelhető nyomára, s egyre inkább a régészeti kutatás felé fordult. Már mint elismert régész és a Társulat főként régészeti anyagból álló múzeumának gondozója kapta az országos kiállítás rendezőbizottságától a felkérést, hogy Réthy Lajos tanfelügyelővel állítsák össze az „erdélyrészi románság házi ipartudományát” illusztráló anyagot Hunyad megye területéről. A dévai és a megyei földbirtokosok, értelmiségiek, lelkészek, jegyzők segítségével megkezdték a gyűjtést, majd felhívással fordultak a megye közönségéhez, hogy járuljanak hozzá a bemutatóhoz. Az elsőként, a vajdahunyadi Szedlarik Istvánné által összegyűjtött textiliákból rögtönzött helyi kiállítást is rendeztek az egyik dévai divatüzletben. „Ez által is figyelmet igyekszünk ébreszteni – írta Téglás Gábor – az idáig alig észrevett, de minden szakértő által ősrégi cultura adalékaiul minősített ornamentica iránt.”² Az országos kiállításra készülve az a hosszabb távú cél lebegett előttük, hogy a gyűjtési kedv serkentésével a Társulat formálódó néprajzi osztálya számára is tudnak majd gyűjteni.

A kolozsvári egyetemen német és magyar szakos tanári képesítést nyert Mailand Oszkár 1884-ben lett a dévai főreáliskola tanára. Alighogy odakerült, a Társulat 1884. május 7-i választmányi ülésén „bemutatja a megye területén teendő etnológiai tanulmányok programját”. Egy hónap múlva a társulati közgyűlésen pedig felhívást fogalmaztak meg, hogy a geográfiai szakosztály tagjai a régi helységnevek földérítése mellett „a Mailand Oszkár által ajánlott

Fejős Zoltán (1954) – etnográfus, a Néprajzi Múzeum volt főigazgatója (1997–2012), Budapest, fejos.zoltan@chello.hu

¹ T[églás] G[ábor]: *Különfélék*. Archaeológiai Értesítő VI(1886). 435–436. Lásd még: Századok XXI(1887). 666; Fővárosi Lapok 1886. november 7.

² Téglás Gábor: *Megyéink háziipara az országos kiállításon*. Hunyad IX(1885). 3. sz. január 17. Téglás Gáborról irodalommal lásd Bajusz István szócikkét az online Romániai magyar lexikonban, <http://lexikon.adatbank.ro/tematikus/szocikk.php?id=86>.

etnológiai tanulmányok terén is buzgólkodjanak”.³ Az országos kiállítás előkészítésében aktív gyűjtőként még nemigen vett rész – legalábbis nincs ennek írásos nyoma –, viszont megtekintette a kiállítást a helyszínen, a pesti Városligetben. A látottakról beszámolt a megyei hetilap, a *Hunyad* hasábjain.⁴ A hímzések, a szobák tárgyszerű ismertetése mellett a kiállítástechnikára is kitért. Szóvá tette például, hogy nem áttekinthető a „várhelyi és szászvárosi népviseletet és népeletet jellemző” Hunyad megyei román szobának a berendezése. Nem tartotta szerencsésnek az egyes alakok beállítását, mert azok egymással takarásba kerültek, így az öltözetek emiatt nem jól láthatók. „Furcsa szerep jutott – mint írta – a bőr tarisznyának is, mely sajtáságosan van beillesztve az oláh ifju szíjába, a helyet, hogy nyakában legyen akasztva.” Megállapította, hogy „szakavatott kezek” jobb berendezést készítettek volna a jól válogatott beküldött anyagból, ha a „szemnek is tetszhetőbbé” tették volna. A háziipari csarnokban szerzett benyomásai alapján egy általánosabb problémát is megpendített. A roppant díszes torockói, kalotaszegi és szerb szobák kapcsán felvetette, hogy úgy tűnik, ezek esetében a gyűjtők kiválogattak mindent, ami díszes, fényes az adott vidéken, és azt küldték fel a kiállításra. Mailand máig érvényes módon tette fel a kérdést: „a mi díszes, fényes, jellemző is? Valjon az illető nép árnyoldalait nem kell e ismernünk, hogy való képet nyerjünk e nép kulturális viszonyainak? Csillogással fedjük e el az[t], mi esetleg kevésbé csillogó, de jellemzőbb?” A minden széppel túltömött kalotaszegi és torockói szoba láttán „nagyon boldognak kell képzelnünk e vidékek népeit”. S pompában ezeket a szerb szoba még felül is múlja – „ez talán – folytatja – leggazdagabb, legboldogabb népe lehet hazánknak, mert azt látjuk e szobában, hogy a szerb nő aranyövvel, aranypruszlival, aranyszövet fejkötővel ül a ... a szövőszéknél.” Ennek fényében a Hunyad megyei szobát, mely ugyan egyszerű, „a nép jellemének leginkább” megfelelőnek tartotta. Más szavakkal: a kiállításnak ezt a részét tekintette az adott vidék viszonyait illetően a leghitelesebbnek.

Mailand Oszkár számára az „egy óra a háziipar-csarnokban” része volt a tudatos önképzésnek. Téglás Gábor írta róla utóbb a Pallas nagylexikon szócikkében, hogy Mailand etnográfus, aki „ifju korától kezdve etnológiai és néppszichológiai tanulmányokkal foglalkozik”.⁵ Ennek jegyében utazott 1885 nyarán Párizsba, ahol az etnológiai – néprajzi – ismereteit kívánta bővíteni. Múzeumokat látogatott, s valószínűleg tanulmányozta az odahaza elérhetetlen szakirodalmat, talán személyesen is találkozott egyetemi emberekkel, szakférfiakkal. Mailand Oszkár életművét Faragó József alapos tanulmánya emelte ki a feledés homályából. Megrajzolta tudományos portréját, feltárta többirányú néprajzi érdeklődését, elsősorban is a terjedelmes anyagot eredményező folklórgyűjtéseit, s kimutatta, hogy ő tekinthető a magyar–román összehasonlító folklorisztika egyik legjelentősebb képviselőjének. Faragó hivatkozott Mailand párizsi tanulmányútjára, a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat éves jelentése nyomán megemlítette az etnográfiai múzeumokról írt tanulmányát is, de ennek „sorsáról – tette hozzá – mit sem tudunk”, leszámítva azt a hírt, hogy a Társulatban ismertette a párizsi etnológiai múzeumokat és bevezetesként az etnológia történelmi fejlődését.⁶ A tanulmány azonban nem vészelt el, megjelent a Petelei István szerkesztette *Kolozsvár* című – a megszűnt *Kolozsvári*

³ Idézi Faragó József: *Mailand Oszkár és a román folklór*. Ethn. XCII(1981). 2–3. 487–498, idézet: 488.

⁴ Mailand Oszkár: *Egy óra a háziipar-csarnokban*. Hunyad IX(1885). 26. sz. június 27. Vö. *A háziipar-csarnok. A Hunyadmegyei román szoba*. Vasárnapi Ujság XXXII(1885). 28. sz. 447., 449. (kép) – a szoba „egy óralja-boldogfalvi lakást ábrázol, míg az öltözetek Hunyadmegye különböző vidékeiről vannak összeszedve”.

⁵ Mailand Oszkár. = *A Pallas nagy lexikona*, 12. kötet. Bp. 1896. 202–203.

⁶ Faragó József: *i. m.* 489.

Közlöny nyomába lépő – napilap három számában 1887 nyarán, tehát két évvel a párizsi utazás után. Lehetséges, hogy az előadáshoz képest rövidebb változatban látott napvilágot, de a hírlapi közlés alkalmas arra, hogy szerzőjének felfogását az etnográfiai – néprajzi – múzeumról megismerjük. Az etnológia iránt elkötelezett, a tudományszak alakulását illetően tájékozott Mailand ismertetése nem csupán személyes pályája miatt érdemli meg a figyelmet, hanem általánosabb értelemben is. Beszámolója illeszkedik a magyar néprajz múzeumi alakulástörténetének és professzionalizációjának tágabb, menetébe, mégpedig oly módon, hogy megmutatja ennek a folyamatnak néhány időben korai, más forrásokkal alig megismerhető vonását. Kiváló példa arra is, hogy érzékeltessük a múzeumfejlődés nemzetközi, transznacionális összefüggéseit.⁷

Mailand Oszkár tehát 1885 nyarán utazott hat hétre Párizsba. Az országos kiállításról beszámoló cikkének dátumából arra következtethetünk, hogy a háziipari csarnok megtekintését útközben ejtette meg. Talán ezért is volt mindössze egyórányi ideje arra – útjának az átszállás szabta rövid megszakításával –, hogy ide kilátogasson. Mailand előtt nem sokan érdeklődtek szakértő szemmel az európai, külföldi néprajzi múzeumok iránt. Kisebb újsághíreket leszámítva, lényegében csak Tóth Lőrincz 1840-es hágai, Petendi Géza 1868-as müncheni, Ágai Rudolf 1872-es koppenhágai és Thallóczy Lajos 1882-es moszkvai néprajzi múzeumi beszámolójára lehet hivatkozni, mint amelyek először foglalkoztak – legalább is írásban – ezzel az új típusú múzeummal.⁸ Még úgy is lehet fogalmazni, hogy Mailand volt az első, aki kifejezetten az etnográfiai múzeumok mibenlétét kívánta tanulmányozni, s nem csupán viszonylag részletesebb leírást közölt egy-egy ilyen intézményről, mint nem szakmabeli elődjei. Említhető még, hogy az etnográfiairól mint kiállítási témáról és meghatározott reprezentációs eljárásokról a nagy viláckiállítások kapcsán is esett olykor szó. Főként az 1867-es és 1889-es párizsit felkereső néhány utazó, kiállításlátogató írt ilyen értelemben, összességében a néprajzi tematika azonban elenyésző. (A bécsi tárlat ebből a szempontból némileg kivételes.) Nemcsak súlya marginális, hanem az ilyen beszámolók lényege is teljesen más. Ezek a világtárlat mint esemény és műfaj ismertetésének vagy lényege kifejtésének tekinthetők, s nem egy ezen belül érvényesülő sajátos megközelítés, illetve tartalom körülírásának. Ennek ellenére ez az összefüggés sem elhanyagolható, ha a kor etnográfiai – néprajzi – múzeuma fogalmának tágabb kontextusát vizsgáljuk, de ezúttal ennek részletezése nem lehet feladatunk.

Mailand cikke három részre tagolódik. Elsősorban az etnológia alakulásáról értekeznek, majd ismerteti az általa megtekintett múzeumokat – „ethnológiai sétára” hívja az olvasót –, végül következtetéseket von le a hazai helyzetre vonatkozóan. A szöveg jobb megértése, értékelése érdekében mindhárom kapcsán érdemes néhány összefüggést kiemelni – túl a szöveghez fűzött magyarázó jegyzeteken.

Az etnológia történelmi fejlődését vázoló pár bekezdés meglehetősen elnagyolt. Itt merül fel leginkább a gyanú, hogy ez a rész inkább csak kivonata az eredeti, talán részletesebb tanulmánynak. A szerző nem árulja el, hogy vázlatát milyen művek alapján fogalmazta meg. Nem

⁷ Fejős Zoltán: *A magyar néprajz múzeumi professzionalizációja. Híradások, beszámolók külföldi néprajzi múzeumokról és gyűjteményekről 1918 előtt*. Néprajzi Értesítő XCIX(2017). (Sajtó alatt.); Andrea Meyer – Bénédicte Savoy: *Towards a Transnational History of Museums. An Introduction. = The Museum is Open: Towards a Transnational History of Museums 1750–1940*. Ed. Andrea Meyer – Bénédicte Savoy. Berlin–Boston 2013. 1–16.

⁸ Tóthé *Uti tárczájában* (Pest 1844), a többi országos napilapban jelent meg, Petendié a *Fővárosi Lapokban*, Ágaié a *Magyarország és a Nagyvilág* hasábjain, Thallóczyé az *Ellenőrben*. Míg az előbbi részletes múzeumismertető, az utóbbi inkább csak egy útirajzot színesítő kitérő. Vö. Fejős Zoltán: *i. m.*

tudjuk, hogy ismeretei milyen forrásokból származnak. Más szóval: nem világos, hogy mihez fért hozzá a korban forgalomban lévő, elérhető fontosabb művek közül, s ebből mi lehetett az, ami Kolozsvárott, Déván a rendelkezésére állt. Mit „tanult” a helyszínen, Párizsban? Némi támpontot ad, hogy hivatkozik nevekre, ám épp ennek kapcsán kell szóvá tenni Mailand egy komoly félreértését. Tévedése ugyanakkor árulkodó is, némi fényt vet tájékozódásának egy lehetséges körülményére. „Thierry-t kell megemlítenünk – írja a fejleményeket részletezve –, ki az ethnographia és antropologia közti határt élesebben megjelölve, az első ethnologiai társulat megalakításához az eszméket adta.” Amadée Thierry (1797–1873) francia történészre gondolt (s nem a szintén történész bátyjára, Augustinra), akit azonban olyan erényekkel ruházott fel, amik őt legfeljebb csak közvetve illetik. Amadée Thierry *nem szerzője*, hanem *címzettje* volt annak a levélnek, amely az etnológia alakulástörténetében valóban mérföldkönek számít. A levelet a jamaicai születésű, William Frederic Edwards (1776–1842) írta Thierrynek 1829-ben, s ez lett szinte alapító okirata az említett etnologiai társulatnak. Pár bekezdéssel lejjebb Mailand rá is hivatkozik, mégpedig a társulat alapításakor mondott beszédére, amelyet szinte biztos, hogy Párizsban ismerhetett meg, mert a társulati folyóirat – *Mémoires de la Société ethnologique* – nem jutott el Magyarországra. Thierryt foglalkoztatták a fajok és a történelem kérdései. Edwards az ő gallok történetéről írt munkája (*Histoire des Gaulois*, 1828) kapcsán fogalmazta meg levelét, amellyel saját addigi eklektikus természettudományos érdeklődését feladva, a fajok közötti különbségek magyarázatához a nyelvi, lélektani, történeti körülmények eszméit rendelte hozzá. A párizsi etnologiai társaság szellemi megalapozása Amadée Thierry mindennemű támogatása mellett s ellenére egyértelműen William Edwardsé. Mailand szavaival: ő választotta el az embertan (antropológia) és a nyelvi, kulturális különbségek tanát egymástól.⁹ Az úttörés és az új eszmékkel való szimpatizálása ellenére Thierry a társulat működésében egy akkor elnyert új hivatali megbízatása miatt nem is vett aktívan részt, ami részben hozzá is járult ahhoz, hogy – túl Edwards korai halálán – a társulat nem bizonyult hosszabb távon életképesnek. Gyors megszűnését Mailand nem említi meg, pedig erről – s az Edwards-féle könyvként megjelent levélről – elvileg már ekkor magyarul is olvashatott Paul Topinard nagyszabású antropológiai kézikönyvében, amelyet a Magyar Természettudományi Társulat adott ki.¹⁰ Topinard ugyan rivális irányzatot képviselt, a kor szellemi és szervezeti mozgásainak főbb irányjai azonban kihelyezhetők munkájából.

Vajon mivel magyarázható Mailand félreértése? Részben nyilván arról van szó, hogy az Edwards és a Thierry által képviselt álláspont különbségét nem érzékelte. Részben, s talán ez tekinthető a közvetlen oknak, Thierry jól ismert tekintélynek számított Magyarországon.

⁹ A részleteket lásd Claude Blanckaert: *A Jamaican Emigré as “The Father of Ethnology in France”*. *William Edwards and the Doctrine of Race*. = *Bones, Bodies and Behavior: Essays in Behavioral Anthropology*. Ed. George W. Stocking, Jr. Madison 1990. (*History of Anthropology*, 5.) 18–55; Claude Blanckaert: *Un fil d’Ariane dans le labyrinthe des origines... Langues, races et classification ethnologique au XIXe siècle*. *Revue d’Histoire des sciences humaines*, n° 17. (2007/2). 137–171.

¹⁰ Topinard Pál: *Az anthropologia kézi könyve*. Bp. 1881. Edwards művére utalás: 14. A Société ethnologique 1848-as megszűntét Paul Broca említi a kötethez írt előszavában: VII. old. Ebben Broca az antropológiát mint integráló új tudományt határozza meg: „Az ethnologia mindeztől kevésbé keresett specialitás maradt; az antropológia ellenben a legkülönfélébb tudósokat hívta fel dolgozó társul; magához vonta az orvosokat, a természetvizsgálókat, az antropológusokat, a linguistákat [...] mindnyájan művelőivé akarván lenni az új tudománynak.” (VII–VIII.) Vö. Jean-Claude Wartelle: *La Société d’Anthropologie de Paris de 1859 à 1920*. *Revue d’Histoire des Sciences Humaines* n° 10. (2004/1), 125–171.

A Nyugatrómai Birodalom végnapjairól írt hatkötetes munkájából kettő már megjelent magyarul az akadémia kiadásában, amikor Mailand cikkét közzétette, s kettő ezt követően látott napvilágot. Emellett még egy műve volt olvasható magyarul a római birodalomról. Hatásukban azonban ezek eltörpülnek az Attiláról szóló „eleven tollal megírt korrajz”-ával szemben, amely „a hunn-magyar népek azonosságát hirdeti”. A magyar fülnek oly vonzó munkát Szabó Károly fordította le magyarra, aki levelezésben is állt a szerzővel. A fordítást bőséges jegyzetekkel kísérte, és kiegészítette egy a hun–magyar mondakörnek szentelt fejezettel. A nagy hatású mű – Arany János is kedvenc olvasmányai közé sorolta – több kiadást megért, máig a hun–magyar romantika híveinek bibliája. Szerzőjét a Magyar Tudományos Akadémia már 1858-ban tagjai közé választotta.¹¹ A fordító, a nagykőrösi református gimnázium tanára, Szabó Károly (1824–1890) ugyanekkor lett levelező tag, majd miután az Erdélyi Múzeum-Egyesület könyvtárnokává választotta, 1860-tól Kolozsvárra került. 1873-tól kinevezték az egyetem magyar történeti tanszékére.¹² Mailand bizonyára hallgatta előadásait, így akár első kézből szerezhetett információt Amadée Thierry történeti felfogásáról. Talán párizsi utazásához is kért támogató ajánlást professzorától. A közvetlen közeg és a francia történétíró szinte páratlan magyarországi tekintélye értékelhette föl Mailand számára Thierry munkásságát az etnológia szempontjából is. Nem vitás, hogy a késő Római Birodalom népeiről s különösen azok történeti folytonosságának kérdéséről érkező Thierry a kor népismereti tudáshorizontját tágította. William Edwards volt azonban az, aki ezt a reflektálatlan historiai népfogalmat a „fiziológiai jegyeket” tanulmányozó embertan és a történetiség differenciálásával új alapokra helyezte. Megjegyzendő, hogy Edwards a Thierrynek írt levelében hosszú passzusokon át foglalkozik a hunokkal, a hun–magyar folytonosság kérdésével is.¹³ Ha Mailand olvasta volna a levelet, aligha mulasztotta volna el, hogy erre hivatkozzon. Emiatt is tűnik úgy, hogy az edwardsi felfogást, illetve a szerző tudományos szervezési szerepvállalását inkább csak közvetve ismerte, amit elhomályosított Amadée Thierry alakja.

Mailand múzeumi sétáinak ismertetése leíró jellegű. A látottakhoz kevés megjegyzést vagy kommentárt fűz. Viszonylag röviden szól az egyes múzeumokról, noha néhány utalása felfedi, hogy mit gondol a látottakról. Mindjárt a tárca indítása beszédes: a párizsi látogatók közül „kevesnek jut eszébe azon gyűjteményekkel foglalkozni, melyekben századok múkincei, az öt világ rész népismeit tárgyai vannak összegyűjtve”. Ez a múzeumtípus nem vonz tömegeket. Talán azért, mert ekkor még újdonságnak számít, de másról is szó van. A viszonylagos érdektelenséget nem is csodálja, a hideg, csendes múzeumi termekben való barangoláshoz, jegyzeteléshez nagy „önmegtagadás” kell, szemben az „ezerféle élvezetet”

¹¹ Idézet: Thierry. = *A Pallas nagy lexikona*. Bp. 1897. 152. – a magyarul megjelent művek adataival. Thierry Amadé: *Attila. Történeti kor- és jellemrajz*. Jegyzetekkel fordította és felvilágosította Szabó Károly. Pest 1855. A bővített kiadás standard, többször megjelent fordítása: Thierry Amadé: *Attila fia és utódai történelme a magyarok Európába telepedéséig*. I–II. rész. A 3-ik javított és bővített kiadás szerint fordította Szabó Károly. Pest 1865. A mű hatásához lásd legújabbban Lajtai L. László: *Nemzeti tárgyi történetírás és történelmi regény kapcsolata Magyarországon a 19. század közepéig harmadik kötetében*. Irodalomtörténeti Közlemények 121(2017). 201–216. – Thierryről: 202–203.

¹² Szilágyi Sándor: *Szabó Károly emlékezete*. = *A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek*. VIII. köt. 10. sz. Bp. 1896. 417–434. Az Attila-művek fordításához vö. 422–423. Thierryvel „Almásy Balogh Pál útján jött összeköttetésbe” (uo. 422.), aki 1856-ban látogatta meg a francia történészt, lásd Fialovszky Béla: *Almásy Balogh Pál dr. élet- és jellemrajza*. Bp. 1933. 42.

¹³ W. F. Edwards: *Des caractères physiologiques des races humaines considérés dans leurs rapports avec l'histoire. Lettre à M. Amadée Thierry*, auteur de l'*Histoire des Gaulois*. Paris 1841. 70–82. A levél megtalálható a Société d'ethnologie folyóiratának első számában is, lásd alább a 34. jegyzetet.

kínáló Párizs örök zajával. Ő azonban a lemondást választja. „Reggeli 10 órától esti 5-ig barangoltam egyik teremből a másikba, fáradtsággal tudva meg azt, a mit tudni akartam.” Nem hagy kétséget afelől, hogy a múzeumlátogatást mintegy hősi tettként fogja fel, bár vigasztalta is magát, mondván: „a párizsi élet este kezdődik”, s ekkor kárpótolhatja magát az ember a napi fáradalmakért. Szakmai ambíció ide, őszinte tanulási vágy oda, az indítás retorikai fogása exponálja a befogadás nehézségét, ellentmondásosságát. Más megfogalmazással élve: a modernizmusban fogant múzeumfogyasztási gyakorlat nyilvánvaló – bár inkább elhallgatni szokott – belső feszültségét, amely a norma és a gyakorlat között feszül. Azt a korántsem csak a múzeumlátogatás fizikai és pszichikai igénybevételéből vagy a telítődésből fakadó állapotot, aminek csak egy aspektusát fejezi ki a már egy évszázada használt műszó, a múzeumi *fáradtság*.¹⁴

A 19. század második felének uralkodó, mindent fejlődési sorokban látó felfogását követve Mailand az etnográfiai gyűjteményeket s a múzeumokat is egy egyenes vonalú tengelyre „fűzte fel”. Úgy véli, az egyes gyűjtemények fejlődése a primitívtől a kifejlett, tehát szakszerű kollekciók és múzeumok kialakulása felé tart. Általános értelemben ebben nem tévedett, ám a Cluny Múzeum és a párizsi várostörténeti Carnavalet irányultságát feltehetően csak Mailand tekintette „népismeinek”. Pontosabban: ennek legalacsonyabb fokán álló ritkasággűjteményeknek. A két múzeum ilyen minősítése vagy az általa alkalmazott ritkaságfogalom azonban pontatlan. Mailand egyszerűen rosszul értette a „raritáten-cabinet” lényegét. Saját szavaival ellent is mondott önmagának. Ez a két múzeum – írta helyesen – „a mult századbeli francia életnek” nyújtotta „hű képét”, tehát több volt, mint ritkaságok, furcsaságok halmaza. Hozzátehetjük, hogy a gyűjtemény és a kiállítás folyamatos alakításával törekedtek is arra, hogy a kornak megfelelő szakszerű ismereteket nyújtsanak. Jól bizonyítja ezt, hogy a Mailand által is említett cipők (vö. *I. kép*) vagy a fajanszok, szőnyegek sorozatát tudatosan illesztették be a középkori műalkotások közé. Mailand az „élet” alatt a mindennapi életet, az életvitelt értette. Vagyis ezáltal a két múzeum művelődéstörténeti jellegét emelte ki, amit a „népisme” lényegének tartott.

Itt feltétlenül ki kell emelni, hogy Mailand útja előtt még külföldön sem jelent meg olyan szaktanulmány vagy ismertető, amely sorra vette volna az európai népismertető-etnográfiai múzeumokat. Amit ő *ilyenként* kiválasztott, az egyben értelmezés is volt. Csak egy évvel az ő cikke után jelet meg a kopenhágai etnológus, Kristian Bahnson áttekintése a kontinens nyugati felének etnográfiai múzeumairól. Ebben előbb a Párizsban, Kopenhágában, Leidenben és Berlinben történt kezdeményezések alapján körülhatárolja a múzeumoknak ezt a típusát, majd országoként ismerteti az egyes intézmények alakulástörténetét.¹⁵ Ez a szemle lett a fő kiindulópontja mindazoknak, akik az 1880–90-es évek fordulóján az etnográfiai múzeumokról gondolkodtak, s az Európán kívüli gyűjteményük múzeummá alakításával foglalkoztak. Mailand

¹⁴ Vö. Benjamin Ives Gilman: *Museum Fatigue*. The Scientific Monthly II(1916). 1. 62–74; Gareth Dave: *What is Museum Fatigue? Visitor Studies Today* 8(2005). 3. 17–21. – és egy mai praktikus segédlet: *Enough with the 'Wow!' already! How to avoid museum fatigue*. = Lonely Planet Blog, 3 February 2011.

¹⁵ Az ismertető dánul jelent meg, majd a következő évben németül és angolul. Magyarországon a német volt használatos. Kristian Bahnson: *Ueber ethnographische Museen*. Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien XVIII(1888). 109–127; uő: *Ethnographical Museums*. The Archaeological Review II(1888). 1–18. A cikk folytatásaként kontinensenként tagolva is áttekinti az egyes múzeumok anyagát. Uo. 73–91, 145–163, 217–236, 289–311. A cikkben Bécs szerepel, Budapest nem.

kezében azonban még nem volt, nem lehetett ilyen vezérfonal, bár a praktikus célú útikönyvek, bédekkerek valamennyire ebben is segítettek a tájékozódást.

Az etnológia fejlődésének „egy másik fokát” Mailand a Louvre-ban és az „Hotel des Invalides ethnographiai csarnokában” vélte megtalálni. Az előbbiben „az ázsiai ethnologiai muzeumot” látta, ezt ismertette. Szövege nem egyértelmű az Invalidusok házában lévő etnográfiai gyűjteményt illetően. Megfogalmazását úgy is lehet érteni, mintha itt két ilyen múzeum lett volna, holott erről nincs szó. A háborús emlékeket őrző „tüzérségi” múzeumot (Musée d’artillerie) lehetett itt megtekinteni, aminek egyik részét képezte a több teremből álló „összehasonlító ethnografiai csarnok”. Itt – mint írta – „105 életnagyságu viaszában van szemléltetve az európai népek viseletének fejlődése az őskortól a legújabb korig”. Annnyiban finomítani kell leírását, hogy voltaképpen itt két kiállítási részről volt szó. Három kifejezetten etnográfiai nevezett terem 1878-ban nyílt meg. Hetven felöltötött, fegyvereivel „felszerelt” bábu reprezentálta Óceánia, Amerika, Ázsia és Afrika fő „típusait”, amelyek embertani jegyeit a természettudományi múzeum gyűjteménye alapján mintázták meg. Ezt az összehasonlítóknak tekintett etnográfiai sorozatot időben megelőzte egy 1873-ban berendezett, harminchat katona figuráját felvonultató terem. Itt a Nagy Károly és XIV. Lajos ideje közötti évszázadok katonáit, azok öltözetét és fegyvereit szemléltették.¹⁶ Mindegyik figura hangsúlyosan önállóan állt, fehér fal előtt vagy kisebb csoportban a terem közepén. Ez az elrendezés összehasonlító tipológiai sort képezett, ellentétben az enteriőr jellegű bemutatóval, amire Mailand a Trocadéro múzeumból említett példát – a berendezett eszkimókunyhót –, noha a két reprezentációs műfaj különbségét nem tudatosította. Összességében tehát az Invalidusoknál látott négy terem elrendezése az evolúciós történelmi elvet követte, s a katonák-harcosok „tipikus” faji alakjai révén megtestesítette – vulgarizálta – az emberi „tökélesedésének” szociáldarwinista képét. A teremsor egyben földrajzi tagolódást is követett. Az Európán kívüli államokat (Japán, Kína, Korea) és különféle geográfiai területeket képviselő katonák bábuival mintegy térbe fordította a fajok közötti hierarchia elvét. Mailand ennek kapcsán a viselet fejlődését említette, s kiemelte, hogy az „alakok mind csodálatos hűséggel vannak szerkesztve”. A típusok rendjét, hierarchiáját a kornak megfelelően az említésre sem érdemes evidenciaként kezelte.

A hadtörténelmi múzeumban látottak etnográfiai jellege Mailand számára nem merült ki ennyiben. Mint fogalmazott, a múzeumban „népismeit tárgyakkal megrakott” szobák követtek egymást. Mind az anyag jellegét, mind a múzeumi gyűjtemény értékével kapcsolatos felfogást jól jellemzi az a megjegyzése, amivel Mailand a múzeumi egyik „kincset” kommentálta. A kínai császár itt látható arannyal áttört zöld selyem díszruhájára így hivatkozott: „Ez öltözetet 1860-ban zsákmányolták a francziák, nyerve ily módon egy oly ethnographiai kincset, mellyel más nemzet nem dicsekedhetik.” A nézőt elragadtató zsákmányra a „franciák” – az angol–francia csapatok – a kínai császár nyári palotájának feldúlásakor és kifosztásakor tettek szert. Mi sem bizonyítja jobban a birodalmi, kolonialista világnézet rávetülését

¹⁶ Mindkét sorozat Le Clerc ezredes irányításával készült. Az etnográfiai típusokhoz külön katalógus készült még a megnyitás előtt. Részletesen ismerteti Gilles Aubagnac: *En 1878, les „sauvages” entrent au musée de l’Armée. = Zoos humains. De la Vénus hottentote aux reality shows*. Dir. Nicolas Bancel – Pascal Blanchard – Gilles Boëtsch – Eric Deroo – Sandrine Lemaire. Paris 2002. 349–354; *L’archéologie et le musée de l’Armée* épisode 6: la galerie du Costume de Guerre. = <http://actualites.musee-armee.fr/vie-du-musee/larcheologie-et-le-musee-de-larmee-episode-1-merveilles-inconnues-les-collections-archeologiques-du-musee-de-larmee/>.

az Európán kívüli kultúrákra, mint egy ilyen, az etnográfia tudományos értékrendszerében kifejeződő ösztönös megnyilvánulás. És még ott is motoszkál a vágyakozás: bárcsak nekünk is lennének ilyen kincseink. Ez az attitűd nem egyedül Mailandé, nem az ő „morális vétke”, csak ösztönösen hangot ad a korszellemnek.

Legtöbbet az 1878-ban alapított, a Trocadéro-palotában elhelyezett „ethnographiai múzeumban” időzött (vö. 3. és 4. kép). Erről lehetek előzetes ismeretei Finály Henrik kolozsvári régészprofesszor jóvoltából, aki az 1878-as világtárlatra emelt épületet és a régészeti-etnográfiai kiállítás archeológiai részét ismertette az *Erdélyi Múzeum* olvasóinak. Pár mondaton kívül az etnográfiai „kiállítmányokról” nem írt, így volt mit Mailandnak felfedeznie.¹⁷ A Trocadéro, bár több korábbi gyűjteményt egyesített, nem foglalta magába az összes Párizsban található etnográfiai anyagot.¹⁸ Ez Mailand ismertetéséből is világosan kitűnik, függetlenül attól, hogy ő a népismeji múzeumok kezdeti válfajának tekintette a francia s európai művelődéstörténeti anyaggal rendelkező gyűjteményeket is. A Louvre és az Invalidusok házának etnográfiai részlegeit az érintett múzeumok is ebbe a „műfajba” sorolták. Ennek megfelelően a Joanne-féle útikönyv is mindkettőt így nevezi a párizsi múzeumok ismertetésekor.¹⁹ A Louvre 1863-as beosztása szerint tizenhat múzeumra oszlott. Mailand az ázsiai anyagról számolt be, nem hivatkozik az egykor szintén itt elhelyezett tengerészeti múzeumra (Musée de la marine), amit 1850-ben nyitottak meg. Ez földrajzi rendben és anyagok szerint csoportosította a néprajzi tárgyakat. Valószínű, hogy Mailand ezt is látta, csak külön nem nevezte meg. Az útikönyv is együtt említi a kettőt. A Louvre-nak ezt a két néprajzi gyűjteményét a Trocadéro csak sokkal később vette át, nem megalakulásakor, hanem 1906-ban. *Musée Ethnographique* alatt 1878 előtt jobbra a Louvre tengerészeti múzeumát értették (vö. 2. kép). Idővel elkülöníttek itt még egy Amerika vagy Mexikó Múzeumot is a térségből származó tárgyakkal.²⁰ Mailand látogatása idején volt még kisebb etnográfiai gyűjteménye a nemzeti könyvtárnak, az Iparpalotában lévő ún. gyarmati múzeumnak, továbbá léteztek antropológiai gyűjtemények, amelyek azonban egyértelműen az embertant szolgálták az emberi csontvázakkal, koponyákkal.²¹

A Trocadéroban földrajzi rendben helyezték el az anyagot: Amerika, Egyiptom, Afrika, Óceánia és utána az eszkimók, lappok és szamojédek terméi következtek. Mailand felsorolta az itt látott fontosabb tárgyakat, mintegy katalógusát adta a tárgyfajtáknak. Álarok, himzések, fegyverek, fétisek, idolk, öltözetek, kolibrítollak, teljesen berendezett eszkimókunyhó, és így tovább. Mintha a látványosabb vagy a „rútabbnál-rútabb” tárgyak keltették volna fel elsősorban az

¹⁷ Finály Henrik: *Az archaeologia az 1878-ki párisi közkiállításán. IV.* Erdélyi Múzeum V(1878). 10. 248–257.

¹⁸ Ernest-Theodore Hamy: *Les origines du Musée d'Ethnographie* [1889]. Préface de Nélia Dias. (Cahier de Gradhiva, 7.) Paris 1988; Elizabeth A. Williams: *Art and Artifact at the Trocadero. Ars Americana and the Primitive Revolution. = Objects and Others. Essays on Museum and Material Culture.* Ed. George W. Stocking, Jr. Madison 1985. 146–166; Nélia Diaz: *Le Musée d'ethnographie du Trocadéro (1878–1901). Anthropologie et muséologie en France.* Paris 1991; Élise Dubuc: *Le futur antérieur du Musée de l'Homme.* Gradhiva 24(1998). 71–92.

¹⁹ Adolph Joanne: *Paris illustré. Nouveau guide de l'étranger et de parisien.* Paris 1867 (Collection des Guide-Joanne) 674 (Louvre, tengerészeti és etnográfiai „múzeum”); P. Joanne: *Paris-diamant.* Nouvelle édition. Paris 1883. (Collection de Guides-Joanne). 232 (Louvre), 251 (Musée d'artillerie), 252 (Trocadero).

²⁰ A Louvre etnográfiai anyagainak bonyolult történetét részletesen ismerteti Geneviève Bresc-Bautier: *Les musées du Louvre au XIXe siècle: les collections archéologiques et ethnologiques dans le conservatoire de l'art classique. = Les musées et les cultures du monde.* Dir. Adrian Goetz – Frédéric Heille. Paris, 1999 (Les Cahiers de l'École nationale du patrimoine, 5.). 53–70.

²¹ Nélia Diaz: *i. m.* 106–107; Élise Dubuc: *i. m.* 74.

érdeklődését. Mai szóval: olyan többnyire kontextus nélküli egzotikumok, amelyek az Európán kívüli utazók, s a kolonializmus révén kerültek a kontinensre. A legegyszerűbb eszközök, számszámok, alig tűnnek fel neki – ha voltak egyáltalán. Kőkésekre s kőbaltákra az Amerika teremben hivatkozik mint a kőkorszaki eszközökhöz idézve primitív, de finoman megmunkált tárgyakra. Különösebb reflexiót nem fűzött a látottakhoz. Nem úgy, mint az elindulása előtt megtekintett hazai háziiparcsarnok ismertetésekor, amikor nem pusztán felsorolással élt, hanem értékelt is a látottakat s magát a látványt. Párizsi beszámolója szerint megkülönböztetett figyelemben részesítette viszont a Trocadéro múzeum záró, utolsó termét. A múzeum egy bretagne-i szoba bemutatásával fejeződött be, amely – mint a cikkíró fogalmazott – „megérdemelné a minta népművészeti gyűjtemény nevet”, mert itt „a provincia népének minden legkisebb népművészeti jellemző adata össze van gyűjtve”. Nem ír róla, de a bretagne-i enteriőr még nem volt része a múzeumnak, amikor megnyílt. Ez későbbi fejlemény, 1884-ben nyitották meg. Bizonyos értelemben koncepcionális váltást is képviselt. A francia termet a múzeum konzervátora, az eredetileg újságíró és geológus Armand Landrin (1844–1912) hozta létre, aki nem kívánt különbséget tenni az etnográfiai anyagok „vad népek” közötti és hazai gyűjtése között. Úgy vélte, ezeket ugyanaz az általános alapelv határozza meg.²² A francia termet, amit a legteljesebb gyűjteményből összeállított, nyolc alakos bretagne-i szobabelső alapozott meg, fokozatosan más vidékeket – Provence, Auvergne, Burgundia stb. – bemutató enteriőrökkel, egyedi alakokkal, francia és európai néprajzi tárgyakkal bővítették ki. Amit Mailand látott, és aminek nagy jelentőséget tulajdonított, egy kisebb, mindössze 140 négyzetméteres kiállítóterem anyagára szorítkozott.

Míg a Cluny múzeumot a szerző „raritáten-cabinet”-nek tekintette, a Trocadérót már néprajzi szakmúzeumnak,²³ amely azáltal is szakszerűbb, hogy a „népművészet” mindkét irányában gyarapítja anyagát. Vagyis az Európán kívülről éppúgy, mint Franciaország egész területéről s valamennyire Európából is. Mailand számára ez lényeges felismerésnek számított. Miként fogalmazott, a franciák hamar belátták, „hogy az ethnológiának, más földrészek népein kívül, az európai népek ismérése is ki kell terjeszkednie. A francia múzeumok úgy lettek hű tükrök nemzeti életük 2–3 századának, kegyelettel őriztek meg és gyűjtöttek mindent a mi nemzeti ethnológiájokra vonatkozó, s így e tekintetben páratlan múzeumokkal bírnak”. Még cikkének az etnológia alakulásával foglalkozó bevezető részében írta – meglehetősen felületesen és nem személyes látogatás alapján –, hogy a berlini múzeum főleg afrikai tárgyakat gyűjt, „az angol múzeumok zavart tömkelegben felölelnek mindent”.

A népművészet „kitágított” fogalmának gondolatmenete vezet el az „ethnológiai sétányát” ismertető szerzőt fő mondanivalójához. Emiatt nem is foglalkozik azzal, hogy a Trocadéro általa exponált kettősségét jobban szembesítse a múzeum egészének fő orientációjával, ami az Európán kívüli kontinensek népeire irányult. Írása végén Mailand felteszi a kérdést: „hazánk mit tett e téren”? Minthogy nincsenek „telepítéseink”, azaz gyarmataink, „csak véletlenül

²² Nélia Diaz: *i. m.* 187–190; Élise Dubuc: *i. m.* 79. Daniel DeGroff: *Ethnographic Display and Political Narrative: The Salle de France of the Musée d'ethnographie du Trocadéro. = Folklore and Nationalism in Europe During the Long Nineteenth Century.* Ed. Timothy Baycroft, David Hopkin. Leiden–Boston 2012. 113–135., Landrinról különösen: 120–123. Fabrice Grognet: *Quand l'ethnographie défie l'anthropologie. Le tournant manqué du Musée d'ethnographie du Trocadéro.* = Red. Christine Laurière: *1913, la recomposition de la science de l'Homme,* (Les Carnets de Bérose, 7) Paris 2015. 64–88. Vö. alább az 54. jegyzettel.

²³ A Trocadéro Néprajzi Múzeumot Mailand után látta és részletesen ismertette az erdélyi Merza Gyula 1897-ben. Szakemberek leginkább az 1900-as világiállítás alkalmával keresték fel, így Hampel József, Herman Ottó, Jankó János, Semayer Vilibáld, Sebestyén Gyula és Szalay Imre. Vö. Fejős Zoltán: *i. m.*

kerültek hozzánk [...] a vad népek népismejére vonatkozó tárgyak”. Van ebben némi kiemmeltségű érzés: nem tartozunk a fejlődés fő sodrához, nincsenek gyarmati területeink, ahonnan a vad népek megismerésén – és *civilizálásán* – keresztül az emberiség előrejutását egyengedhetnénk. Ebből a helyzetből adódik azonban, hogy nálunk a fő feladat „hazánk különféle népeire szorító népismei múzeum alakítása”. Ennek égető szükségére a külföldön látottak is figyelmeztetnek. Az eddigi kezdemények kezdetlegesek, ami van, az is kihasználatlan. A Székely Nemzeti Múzeumban az anyag rendezetlen állapotban hányódik, az országos kiállítás látványos népismei szobái pedig nem kerültek múzeumba. Mailand azzal zárja írását, hogy felveti: „talán éppen Kolozsvár tudományos köreinek hivatása” lehetne előmozdítani a múzeumszervezés feladatát.

Összegezve Mailand benyomásait, megállapíthatjuk, hogy egyéni felfogásban érzékelt az etnográfia múzeumi intézményesülésének főbb hangsúlyait. Elsősorban is a szakmúzeum kialakulását hangsúlyozta, amit a Trocadéro Etnográfiai Múzeum képviselt, másodsorban azt a törekvést emelte ki, hogy a párizsi múzeumokban a francia és európai művelődéstörténeti anyagokat is bevonják az „öt földrész” evolucionista képének megszerkesztésébe. Mailand ezt úgy értékelte, hogy a különböző gyűjtemények az etnológia különböző fejlettségű szintjeit képviselik. Felfogása szerint a népisme az általános művelődéstörténet része, annak sajátos ága, amelynek az a specialitása, hogy elsősorban a nem európai területekre – a „primitív népekre” – szakosodott. Franciaországban azonban – mint vélekedett – saját „nemzeti életük 2–3 századának” egészére is kiterjedt. A Párizsban látottakat úgy értelmezte, hogy az etnográfia mindkét kontextusban érvényes megközelítést kínál. Kétségtelen, hogy a holland, az angol vagy a német múzeumokban ezt nem így értették. Berlinben például a német és európai anyagi kultúra koncepcionális értelemben soha nem került be az emberiség univerzális archívumának megvalósítását célzó királyi etnográfiai (itteni nevén *Völkerkunde*) múzeumba.²⁴ Mailand azonban arról nem szólt – valószínűleg nem is látta egyértelműen –, hogy az etnográfiai múzeum mint intézménytípus Párizsban is alapvetően a modern világ expanziója, a kolonializmus következtében visszaszoruló, de „még meglévő” Európán kívüli „vad” – tehát az európaiakhoz képest elmaradottnak képzelt – népekkel foglalkozik. Talán észlelte a tudományszak alakulásának ilyen fő sodrát, ellenben a hazai szempontból levonható tanulságok miatt növelte meg a francia pólus jelentőségét. Végeredményben azt sugallja, hogy Magyarországon még inkább a francia gyakorlatot kellene követni, vagyis az ország minden népére kiterjedő népisme művelését kellene követni. Ennek egyik fő kívánalma, hogy a múlt és a jelen emlékeit a jövőnek megőrző népismei múzeumok alakuljanak.

*

Az alábbiakban teljes terjedelmében közreadjuk Mailand Oszkár párizsi tárcáját. A szöveget a számos sajtóhiba, elírás ellenére minden változtatás nélkül közöljük, megtartva az eredeti helyesírást is. Tévedéseit a magyarázó jegyzetek korrigálják, amelyek egyben kiegészítő

²⁴ A kezdeti kísérletekhez lásd H. Glenn Penny: *Objects of Culture: Ethnology and Ethnographic Museums in Imperial Germany*. Chapel Hill – London 2003. 40–41. Az orvos, antropológus Rudolf Virchow által 1889-ben alapított, egyesületi fenntartású német néprajzi múzeumot (*Museum für deutsche Volkstrachten und Erzeugnisse des Hausgewerbes zu Berlin*) 1906-ban átmenetileg a Völkerkunde őstörténeti osztályához csatolták.

információkat nyújtanak. A kommentárok azonban csak a legfontosabb adatokra szorítkoznak. Nem terjednek ki – néhány kivételtől eltekintve – a Mailand múzeumi sétája során látott tárgyak beazonosítására, már csak azért sem, mert ehhez a szövegbeli utalások nem adnak elegendő támpontot. A szöveg illusztrációk nélkül jelent meg, az itt közölt képekkel az általa látottak jellegét s a múzeumi atmoszférát igyekszünk megidézni. Ezek lapokban megjelent metszetek, valamint képeslapok, amelyek a nagyközönség és a látogatók tájékoztatását szolgálták. Olyan képet nyújtottak, ami a korabeli múzeumlátogató vizuális látását is meghatározta, illetve ami képi élményként rögzülhetett benne.

*

A KOLOZSVÁR TÁRCZÁJA.

Séta Páris népismeji muzeumaiban.

Írta: MAILAND OSZKÁR

I.

Azok közül, kiknek a sors annyira kedvez, hogy Párizsban tölthessenek egy pár hetet, azt hiszem, kevésnek jut eszébe azon gyűjteményekkel foglalkozni, melyekben századok műkin-csei, az öt világ rész népismeji tárgyai vannak összegyűjtve. Nem csodálom! Mert bizony nagy önmegtágadás kell ahhoz, hogy hideg, csendes termeken barangoljunk végig, jegyezve, figyelve, midőn hivatólag hallszik fel hozzánk a nagy Páris örök zaja, mikor ezer meg ezerféle élvezet kínálkozik reggeltől estig.

Párisi tartozkodásom egyik fő célja az ethnographia muzeumok tanulmányozása volt. Reggeli 10 órától esti 5-ig barangoltam egyik teremből a másikba, fáradtsággal tudva meg azt, a mit tudni akartam s a mit csak itt lehet megtudni, de talán nem is kellett oly nagy önmegtágadás ehhez. Hisz a párisi élet este kezdődik s a kinek ideges rugékonyságát tönkre nem teszi a hosszas, élénk figyelés, az kárpótólhatja magát napi fáradalmaiért.

Kísérjen el kedves olvasóm ez ethnologiai sétámon, tegyen meg velem egy körutat, a melyet mindennap megtesz egy-egy spanyol vagy angol társaság, körültekintve a muzeumokban, többé-kevésbé mély benyomásokat vive haza. De mielőtt sétánkhoz fognánk, mint minden utazó, ki haszonnal akarja idejét felhasználni, hadd tegyünk egy kis előtanulmányt, hogy a felsorolandó ethnographiai gyűjtemények céljait megérthessük, hogy ezek fejlettségét megítélhessük és ismerjük azon előzményeket, melyek e gyűjteményeket feltételezve, azokat a mai kor kívánalmainak megfelelő színvonalra emelték.

Az ethnologia kezdetben nem állott egyébből, mint a vad népek hitéről, szokásairól, öltözeteiről hozott csodás hírek összeségéből. Homályos tudata volt e létező sajátos kulturával bíró népeknek, minden összehasonlító alap nélkül. A csodáktól nem jött senki magához s miután az első kíváncsiság ki volt elégítve, a tulcsigázott étvágy exotikus ingerek után vágyott a mind furcsábbnál furcsább abnormalitásokért lelkesült. Antropophag szokásokról, sajátos ünnepélyekről, vad, borzalmas vallások

cultusokról, tollas tötovirozott testekről szóló hírek képezték az akkori ethnológiát. Ez volt az átmeneti korszak, mint az alchimia vagy diemiához. Ez vezetett tudományos kutatásokhoz.

Nem szólva azon eredményekről, melyeket Cook és francia versenytársai a déli tenger partjain értek, áthaladva Bauks²⁵ és Forster expedíciói²⁶ által elért eredményeken, Thierry-t²⁷ kell megemlítenünk, ki az ethnographia és antropologia közti határt élesebben megjelölve, az első ethnologiai társulat megalakításához az eszméket adta, s 1819-ben megalakult a „Brittisch Association for the adrencement of science”,²⁸ mely azon kérdés felett kezdett gondolkodni, miként lehetne a tanulmány céljából kiküldött utasok működésébe rendszert hozni.

Ehez járult Siebold²⁹ és Fomorád³⁰ együttes működése, kik már átlátták, hogy nemcsak gyűjteni kell, hanem minden parányi késedelem kiszámíthatlan veszteség a tudományra nézve. S írja Siebold Fomoradnak: „Egy általános történelem megírásánál a jövő nem nélkülözheti majd a vad népekről szóló híreket s anyagát e népek sötét tradícióiból is fogja meríteni.”³¹

Ezek új szempontokat is állítottak fel. Kimondták, hogy Európára nézve Ázsia népeinek tanulmányozása a legfontosabb; Amerika ősnépei pedig szintén nem hagyandók figyelmen kívül. De a tanulmányozás e két irányban különböző módszerrel kell történnék.

De még előbb felütötték fejüket a philosophiára támaszkodó eszmék. Beszéltek egy lélektani antropológiáról, egy emberiség természetrajzáról, philosophiai geographiáról stb.; s Neumann Herberth³² követője, azt kérdi: „Vajjon az ember nem méltó-e arra, hogy róla egy tudomány neveztessek el.”

²⁵ Sajtóhiba: Banks. Sir Joseph Banks (1743–1820) angol természettudós, botanikus. 1766-ban Új-Fundlanra, Labradorba vezetett expedíciót, majd természettudósként részt vett James Cook első föld körüli útján (1768–1771). Utazási naplója online hozzáférhető: https://en.wikisource.org/wiki/The_Endeavour_Journal_of_Sir_Joseph_Banks.

²⁶ Johan Georg Forster (1754–1794) német utazó, természetbúvár, utazási író, apjával (Johan Reinold Forster, 1729–1798) részt vett James Cook második világgörüli útján (1772 és 1755 között). Apja és saját feljegyzései alapján 1777-ben jelentette meg beszámolóját, amely az utazási és etnológiai irodalom alpművének tekinthető. Számos további útleírás, tudományos, irodalmi és politikai munka fűződik a nevéhez. Tájéleírásai Alexander Humboltra is nagy hatással voltak. Lásd https://en.wikipedia.org/wiki/Georg_Forster.

²⁷ A Thierry testvérpár munkásságához lásd *A Pallas nagy lexikona*, 16. kötet. Bp. 1897. 152; Thierry. = *Encyclopedia Britannica*, Vol. 26. 848. (http://encyclopedia.jrank.org/THE_TOO/THIERRY.html). Vö. továbbá a tanulmány bevezetőjének vonatkozó részét.

²⁸ A British Association for the Advancement of Science 1831-ben alakult Yorkban a tudományművelés előmozdítása érdekében. A Royal Society elitista, konzervatív irányultságát kívánta ellensúlyozni. Lásd A. d. Orange: *The Origins of the British Association for the Advancement of Science*. The British Journal for the History of Science 6(1972). 2. 152–176.

²⁹ Philipp Franz Balthasar von Siebold (1796–1866) német fizikus, botanikus, utazó. Első Japánban töltött időszaka (1823–1829) során gyűjtött hatalmas gyűjteményéből Japán Múzeumot nyitott Leidenben, ami alapjául szolgált a leideni nemzeti etnográfiai múzeumnak (1856). Második japán utazása (1859–1865) eredményeként újabb gyűjteményt hozott Európába, amelyet a bajor állam vásárolt meg, megalapozva ezzel a müncheni etnográfiai múzeumot.

³⁰ Sajtóhiba, helyesen Jomard. Edme-François Jomard (1777–1862) francia térképész, geográfus, utazó, a francia akadémia (*Institut*) tagja, a francia földrajzi társaság (Société de Géographie) alapítója (1821). A nemzeti könyvtár geográfiai gyűjteményének őreként több javaslatot készített a könyvtáron belül egy etnográfiai múzeum létesítésére. Tervezetei alapján fogalmazta meg az első rendszeres, átfogó néprajzi múzeum koncepcióját, amely kitért az etnográfia részletes – tíz kategória szerinti – klasszifikációjára. Elaborátumát lásd Ernest-Theodore Hamy: *i. m.* LVIII. dokumentum (249–265). Hatását Bahnsón is kiemeli, *i. m.* Ueber, 110.

³¹ Von Siebold Jomardnak írt, az etnográfiai múzeumok létesítésének fontosságát kifejtő levele 1843-ban jelent meg Párizsban. Közli Ernest-Theodore Hamy: *i. m.* LVII. dokumentum (229–248). Jomard az előző jegyzetben hivatkozott írása e levélre adott, 1845-ben megjelent válasza volt.

³² Egyértelműen két személyről van szó, de kilétüket nem sikerült kideríteni. Lehetséges, hogy az első Karl Georg Neumann (1774–1850) német orvos, pszichológus, akinek 1815–1818-ban jelent meg *Von der Natur des Menschen* című kétkötetes munkája. Itt köszönöm meg Keményfi Róbert segítségét, amit a két név lehetséges azonosításához nyújtott a német geográfiai kézikönyvek és források áttekintésével.

1839-ben megalakult Párisban a „Société d’Ethnologie”, melyhez az előbb alakult „Société des observateurs des l’homme” csatlakozott.³³

S ha az ethnologia tudományos kutatásai főképp azon vitákra szorultak, miként kelljen az ethnologia, antropologia, psychologia és ethnographia közti határokat megállapítani; Edward, a „Société Ethnologique de Paris” elnöke, megnyitó beszédében kitérte azon célokat, azon utat, mely felé és melyen az ethnológiának haladnia kell; midőn e fontos szavakat hangoztatja: „Az emberi fajokat megkülönböztető főelemek ezek: a testi szervezet, az intellectualis jellem, az erkölcs, a nyelv és a történelmi hagyomány. E főelemek nem tanulmányoztattak eddig oly módon, hogy az ethnologia alapját képezhetnék. E hiány pótlására, s a különféle emberfajok lényegének beható tanulmányozására alakult a „Société Ethnologique de Paris”.³⁴

Ez az első nagy eredmény, melynél az öntudatos gyűjtés eszméje is hangsúlyozva van. Mindent gyűjteni kell, ez lett a jelszó. Mert az ethnologia feladata nem csak a vad állapotban élő emberek tanulmányozása, hanem a culturnépek multjának lélek- és embertani szempontból való ismerete. És így a messze széles országúttá tágult, melyen buzgó kutatók találkoztak, keresve mindenütt azt, a mibe a mult néplelke nyilatkozik. – Herbert nézeteit Cookéval párosították s azon meggyőződésre jutottak, hogy az évezredek óta az egész földkerekségen, különböző népek való nyilatkozása az emberi szellemnek a legmagasabb cél s az utolsó eszme, melyet a tudománynak kutatni kell.

De az életrevalóság épen a philosophiának e tudományba való belekeverése következtében hiányzott e tudományból, s Németországban csak akkor kezdett e téren egészséges mozgalom nyilatkozni, mikor Wirchow³⁵ a koppenhágai congressusból visszatérve, Insbruckban egy antropologiai sectiót alapít. Kevéssel ezután létesült a berlini ethnographiai társulat és a „Zeitschrift für Ethnologie und Urgeschichte”³⁶.

Az afrikai és amerikai népek ismeretével tágult az ethnologiai tudomány köre. A missionariusok, az angol és a francia társaságok által kiküldött kutatók gyűjteményeket hoztak létre, melyek később egyesítve, muzeumokká alakultak.

A berlini muzeum³⁷ főképp afrikai népísmétárgyakban gazdagodott, az angol muzeumok zavart tömkelegben felöllelnek mindent, a francia szellemesen hamar belátta, hogy az ethnológiának, más földrészek népein kívül, az európai népek isméréjére is ki kell terjeszkednie.

³³ A Société d’ethnologie de Paris William Edwards 1842-es halála után megszűnt. Az egy nemzedékkel korábbi, a francia antropológia bölcsőjének tekintett Société des observateurs des l’homme (1799–1804) tagjai nem csatlakoztak az etnológusokhoz. Fellépésüket – elvileg – a Paul Broca által 1859-ben alapított Société d’anthropologie vitte tovább. Vö. Claude Blanckaert: *i. m.* 1990. 41–44; Jean Poirier: *Histoire de l’ethnologie*. Paris, 1974. 19–32.

³⁴ Ez az egyesület statútumának első mondata, az egyesület célja: *Statuts de la société*. Mémoires de la Société ethnologique. Tome premier, première partie (1841). iii–v. Ugyanezt hivatkozva – pontosabb fordításban – Topinard Pál: *i. m.* 10. Ugyanitt Topinard idézi Paul Broca 1866-ban írt meghatározását az antropológiáról. Vö. Jean-Claude Wartelle: *i. m.*

³⁵ Rudolf Virchow (1821–1902) német orvos, liberális politikus, aki 1865-től kezdett érdeklődni az antropológia iránt. 1873-tól a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Alapos életrajz, forrásokkal, irodalommal: https://de.wikipedia.org/wiki/Rudolf_Virchow.

³⁶ Vö. Stine Wiell: *The Congress of Anthropology and Archaeology in Copenhagen 1869 – behind the stage*. *Antiquity* 73(1999). 136–142. Virchow, Adolph Bastian és Robert Hartmann ugyanezen év novemberében megalakította a berlini antropológiai, etnológiai és őstörténeti társaságot (Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte). A *Zeitschrift für Ethnologie* első száma 1866-ban látott napvilágot. Megjelenése azóta folyamatos.

³⁷ Königlichem Museum für Völkerkunde, előzmények alapján 1876-ban alapította meg Adolf Bastian (1826–1905). H. Glenn Penny: *i. m.* 18–39.

A francia muzeumok úgy lettek hű tükrei nemzeti életük 2–3 századának, kegyelettel őriztek meg és gyűjtöttek mindent a mi nemzeti ethnológiájokra vonatkozik, s így e tekintetben páratlan muzeumokkal bírnak.

II.

De lássuk röviden e gyűjteményeket.

Áthaladva a Pont St. Michelen elérjük a Boulevard St. Germaint a párizsi ari[s]tokratia jelenlegi székhelyét. Ettől nem messze van a „Musée Clugny”.³⁸

Az épület, melyben e muzeum elhelyezve van már megérdemli figyelmünket. Egy szép régi goth stylben épült ódonszerű épület ez. Ez épület Constantinus hlorus (292–306) palotájának helyén épült³⁹ s egy része az itt levő római fürdők nyomaait tisztán megtartotta. Tény, hogy Juliánt katonái itt kiáltották ki császárrá,⁴⁰ és hogy később a frank királyok is itt laktak.

A museum 12 szobából áll s több mint 10,000 tárgy van benne elhelyezve.

E gyűjtemény hü képét nyújtja a mult századbeli francia életnek, az ipar és művészet terén. Fa, kő, elefántcsont faragványok, bronz, üvegtárgyak, emaillok, üvegfestmények ezer s ezer változatban tárulnak a néző szemé elé.

Az első szobában régészeti tárgyak vannak elhelyezve, így a perigordi barlangban⁴¹ talált szilánkok, bos urus és ursus peleus⁴² meglehetősen épen megmaradt csontjai. Gazdag bronz gyűjteménye mellett ott van a hildesheimi ezüst lelet⁴³ galvanoplasticus utánzata. A következő termekben XV. és XVI. századbeli fametsző munkák vannak kiállítva, melyek közt feltűnő szép egy gothstylu faoltár s egy diszes szekrény mindannyi remekei e századok művészetének.

Három szoba teljesen rakva van ily fametszvényekkel, köztük flandriai, holland és német munkákat is találunk. A következő két szobában flandriai szőnyegek, templomi ékszerek, német és holland kőedények mellett egy igen érdekes, 4 szekrényben felállított cipőgyűjtemény van, melyben majdnem minden nemzet lábbelije képviselve van⁴⁴ (*I. kép*).

³⁸ Musée de Cluny, megnyílt 1853-ban mint az antikvitás, a középkor és a reneszánsz állami múzeuma.

³⁹ Valójában két épületről, az egykori római fürdők maradványairól (ahol római kori muzeum található) és a Cluny-palotáról van szó. Constantius Chlorus császárt (uralkodott 305–306) melléknevének jelentése sápadt (*chlorus*, görög).

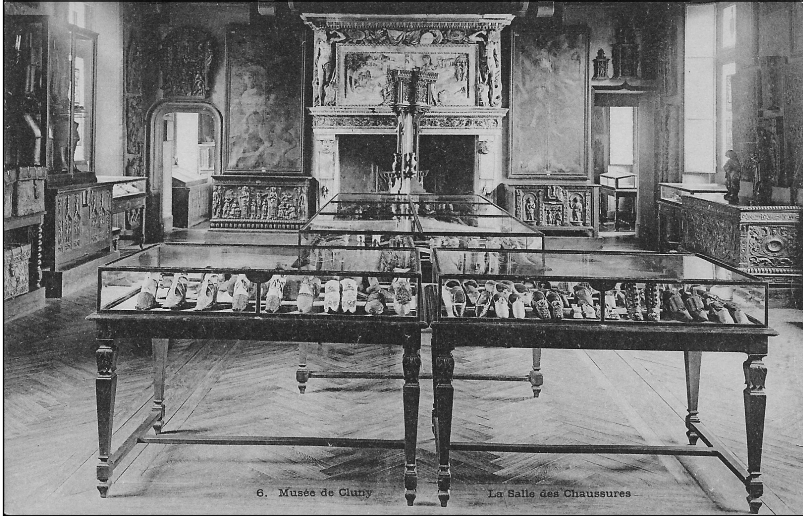
⁴⁰ A szöveg nem egyértelmű, a későbbi Flavius Iulianus császárt („Hitehagyott Julianosz”) a főként kelta származású katonái 360-ban augustussá kiáltották ki Lutetiában (a mai Párizsban), mert nem akartak a császár, II. Constantius utasítására keletre vonulni, Iulianus, aki félvér unokája volt Constantius Chlorusnak, több éven át lakott a nagypajja által emelt római fürdő palotájában. Lásd Adolph Joanne: *i. m.* 690.

⁴¹ Louis Lartet (1840–1899) francia geológus és paleontológus 1868-ban a francia Pireneusok Périgord nevű vidékén, a Vézère-völgyében találta meg az első crô-magnoni emberi maradványokat. A közelben található többek között a később felfedezett Lascaux-i barlang is.

⁴² Valószínűleg bölény- (vagy tulok-) és medvecsontokról van szó.

⁴³ A Római Birodalom egykori határain kívül előkerült legjelentősebb római ezüstlelet, amelyet Hannover közelében, Hildesheimben találtak meg 1868-ban. A berlini állami múzeum ókori gyűjteményében (*Altes Museum*) őrzik. Bő információ: https://de.wikipedia.org/wiki/Hildesheimer_Silberfund.

⁴⁴ A termet 1883-ban nyitották, több mint 300 lábbeli bemutatásával a kelta és antik időkötől a modern korig, főúri, pápai saruktól grönlandi főkabór csizmaig. *La salle des chaussures au musée de Cluny*. Le Voleur illustré 1889. 408–410 (képpel); *Courrier de l'art* 1889. février 1. p. 51.

1. kép. Cluny Múzeum. Cipők terme. Képeslap, 1890–1900 körül. (A szerző gyűjteménye.)

A 7-ik és 8-ik szoba sok becseset tartalmaz, így egy sacketáblát bábokkal hegyi-jegőczből XIV. Lajos birtokából; itt van elhelyezve a rennesi arany-kincs.⁴⁵ Érdekes s bámulatos elefántcsont-faragványok mellett a 9-ik szoba az emailirozás művészetének van szentelve. Itt van felállítva Molière állkapczája⁴⁶ és a „Toledói hét korona”⁴⁷ „Sonica” névirással.

A többi szoba forradalmi emlékeket, különböző provinciák jellemző népismeri tárgyát tartalmazza.

A mint látjuk ez tulajdonkép raritáten-cabinet s az ethnologia fejletlen korát jellemzi.

Ilyen a Musée Carnavalet⁴⁸ is, melyben érdekes azon szoba, melyben bronzból Franciaország nagy férfiai kis kerek öntvényeken vannak megőrkítve.

A „Louvre” ethnologiai gyűjteményei (2. kép) egy másik fokát jelölik e tudomány fejlődésének, itt lévén az ázsiai ethnologiai muzeum elhelyezve.⁴⁹

Az ugynevezett Lesseps-szobának közepét a Suez csatorna és környékének egy 10 méter hosszú és 6 méter széles plasticus alakítása foglalja el, melyen a csatorna átvágásának kezdő és befejező munkálatai vannak feltüntetve oly jellemző pontossággal, hogy még a kis bábokkal feltüntetett munkások is jellemzően vannak felöltöztetve. Körül a szekrényekben arabiai

⁴⁵ Dionysos és Héraklés ivőversenyét ábrázoló római csésze, amit 1774-ben találtak Rennes-ban. A múzeum adatbázisában nem található.

⁴⁶ Eredetiségét folyamatosan kétségbe vonták, lásd pl. Caliban [Emil Bergerat] indulatos kifakadását: *La Mâchoire de Molière*. Le Figaro 1887. No. 15. janvier 15. p. 1. A kétes hitelű relikviát utóbb átadták a Comédie Française-nek, amely a Richelieu-termében őrzi. Clémentine Portier-Kaltenbach: *Histoires d'os et autres illustres abattis*. Paris, 2007.

⁴⁷ A 4–7. századból származó, ünnepi felajánlásra készített vizigót kincslet, amely Toledo mellől, Guarrazarból került elő 1858-ban: <http://www.musee-moyenage.fr/collection/oeuvre/couronne-votive-guarrazar.html>.

⁴⁸ Párizs várostörténeti múzeuma, megnyitották 1880-ban.

⁴⁹ Egy 1883-as útikalauz szerint a Musée de la Marine et d'Ethnographie-hez tartozott a Musée Chinois három terme, P. Joanne: *i. m.* 252–253.

2. kép. Louvre, Etnográfiai Múzeum. Fametszet, Paris illustré. Paris 1867 (Guides-Joanne). 655. nyomán

és egyiptomi népek szokásait jellemző eszközök, öltözetek, fegyverek, cultustárgyak vannak felállítva, s hű képet adják e vidékek ethnographiai viszonyainak.

A chinai szoba közepét egy régi három árboczos, hegyes csőrű, s mérges mythicus állatokkal diszitett hajó foglalja el, mellette egy chinai tutajlakás, melyen tulnépesedett vidékeken a chinaiak állandóan lakni szoktak.

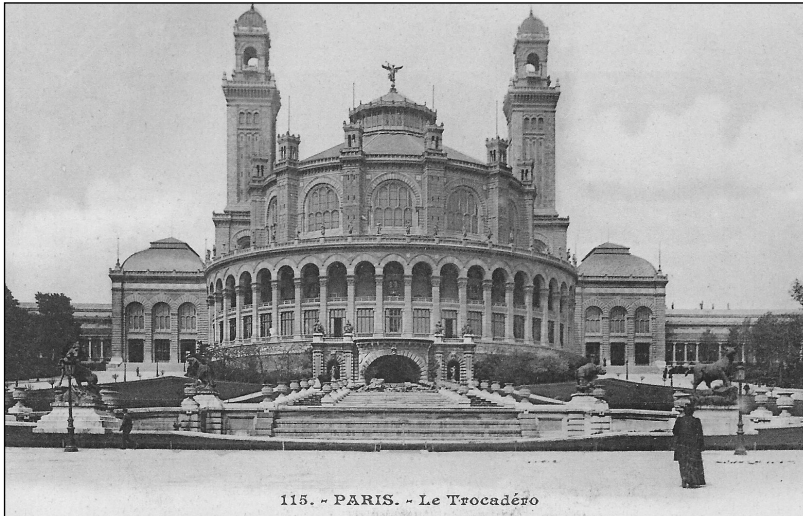
A Haiman és Taidan szigetek⁵⁰ népei is képviselve vannak csolnakokkal, házi eszközökkel, fegyverekkel. Érdekes egy chinai menyegzőnek és temetésnek gypszalakocskák által alkotott képe, mely utóbbin szép rendben, nyolczasával haladnak a kísérek. Ugyanigy van feltüntetve a chinai császárnak utazása, egy tonkingi halvásár stb. A szegletekben chinai fegyveresek viaszalakjai teljes fegyverzetben. A selyemtenyésztés és porcellánművészet remekeit is bámulhatjuk szövegekben, eszközökben. Érdekes egy kis (3 méter hosszú) japáni, teljesen felszerelt elefántcsonthajó, s sajtáságos mesés állatokat feltüntető sack-figura-gyűjtemény. Meglepő szépek a gyöngyházzal kirakott japáni asztalkák, a gyöngyház domborműképek bámulatos művészettel összeállítva.

Általánosabb a „Trocaderó” muzeum.⁵¹ Azon a helyen, mely még 1866-ban puszta volt, melyre I. Napoleon fia a római király számára palotát tervezett, 1867-ben terrassirozták, s népünnepeket tartottak rajta, 1878-ban, mivel a kiállítási terület kicsinynek bizonyult, a helyet is bevonták s építették rajta mauri stylben a Cadix vára egy erődítéséről elnevezett Trocaderó palotát (3. kép). E palota több termében van elhelyezve az ethnographiai muzeum (4. kép) mellett még a modern és antik (de leginkább középkori) sculpturák muzeuma.⁵²

⁵⁰ Feltehetőleg a Hayman-szigetről (Queensland, Ausztrália) és Tajvanról van szó.

⁵¹ A Trocaderó Néprajzi Múzeum (Musée d'ethnographie du Trocadéro) 1879-ben nyílt meg. Kialakulásáról, működéséről lásd a 18. jegyzetet.

⁵² Első rövid hazai ismertetése: *Összehasonlító szobrászati kiállítást nyitottak meg Párisban*. Fővárosi Lapok 1882. július 1. (145. sz.) p. 235. – eredeti műveken kívül nagy számban gipszmásolatokból állt.

115. - PARIS. - Le Trocadéro

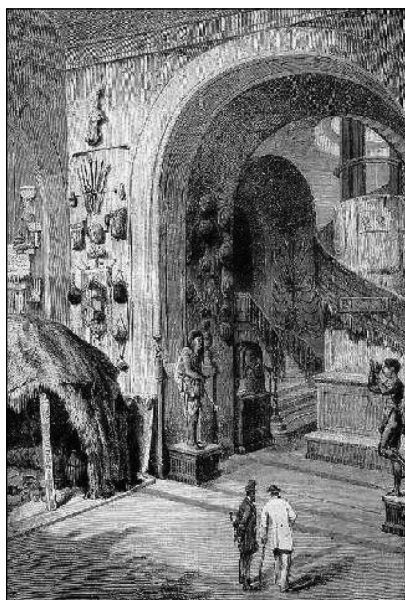
3. kép. Trocadéro-palota. Képeslap, 1890 körül. (A szerző gyűjteménye.)

Az ethnographiai muzeum 9 termének elsőjében Oceania és Afrika különféle népeinek ruházatai, fegyverei, áldozathoz tartozó tárgyai, idolkái vannak elhelyezve. E teremben szerzhetünk fogalmat magunknak, helyes utánpótlásokon a belső-afrikai nomádok lakásairól s életviszonyairól.

A II. terem az amerikai tárgyaknak van szentelve. Itt van elhelyezve két nagy nap oltár, melyen egy a napot és népét ábrázoló domborkép tájékoztat a napkultusz egy érdekes nyilatkozatáról. Nagy rut szobrok mexikói isteneket ábrázolnak. Rutabbnál-rutabb nagyszájú, ijesztő idomtalan alakok ezek, részint kőből, de a kisebbek agyag- és terra-cottából. Ezek mellett ott láthatók üveg alatt a perui ülő mumiák, épen megtartott szövet és faháncs burkolatban.

Az egyiptomi mumiák, melyeknek egy pár igen szépen megtartott példánya a Louvreban látható, nem tesznek oly ijesztő benyomást, mint ezek az ülő csenevész vázak. Egy szegletben egy perui sarkophag látható, tele idollokkal, csigákkal, körítve a halott fegyvereitől. Érdekes az amerikai vadnépek fegyvergyűjteménye egyszerű és többszörös lándzsák, hajító dárdák, buzogány-alaku csákányok stb. melyek bizonyítják, hogy még Amerika elfoglalásakor a földrész népei a kőkorszak bizonyos fokán állottak, s így ha helyesen akarunk megkülönböztetni, úgy egy európai és amerikai kőkorszakról kell beszélnünk, mely utóbbi mélyen benyulik ez évezredbe. Érdekesek a csinos kőkések, obsidián tükrök, kővésők, kőfejszék százféle változatban.

A harmadik terem szintén afrikai gyűjtemény, melyben viaszbabokon több afrikai benszülött ethnologiai egyénisége van feltűnő pontossággal feltüntetve. Magunkra vonják figyelmünket a nők fejékei toll és csiga diszítésekkel melyek bármely európai nőnek is jól állának. Egy szekrényt a hadi álarczok foglalnak el, rutabbnál-rutabb változatban. Ez álarczok arra szolgálnak, hogy bizonyos ismeretes rossz szellemeket ábrázolva az ellenséget ijedtséggel töltsék el.

4. kép. Trocadéro Etnográfiai Múzeum. Fametszet, Le Magasin pittoresque 1882. No. 49. 385. nyomán

*

Érdekes egy elefántagyar pipa (Párja a Brittsch-muzeumban),⁵³ melyet európai pipásaink is irigyelhetnek, mert öblébe befér legalább egy félkiló dohány. Szépek a karpereczek különféle változatban, gyöngy, csigahéj, opál, csont, fa vagy színes tollból készítve a legizlésebb összeállításban. Ugyaníly szépek a nők térddiszei, térdelő keretei. De feltűnő egy tollakkal diszitett, nagy, szalmából font, kalap egy leány fején, mely nagyságra nézve alig enged valamit az európai divatnak s ősanja lehetett nőikalap divatunknak.

Fetischek, idolk számát meghatározni nem lehet, de technikájukban bizonyos fejlődést észlelhetünk. A képzelt, agyag v. terracotta szörnyalakok, újabb fejlődési phasisokban, kezdenek az ismert állatokhoz inkább hasonlítani, mi ez idolk, istenségekről való leszokást kétségkívül elősegíté. A nyakékek himzéseiben, a kötvények kivarrásában feltűnők a szegletes idomok, így: kereszt, kettős kereszt, dült s egyenszögű négyszögek, csillagok stb. melyek ugylátszik jellemzői a kultúra alantás fokán álló népek diszítéseinek. De jellemét képezik erdélyi oláhaink himzéseinek is.

Kevessé hasonlítanak ezekhez a perui himzések, s diszitmények, melyeket a IV V és VI-ik terem üvegszekrényeiben tanulmányozhatunk. E diszitményekben az idomok kerekdedek, a gömb és görbe, de nem szaggatott vonal, különféle változataiból állanak. A himzések finom tüllre vagy farostszövetre vannak alkalmazva, mely utóbbi szövet, de még inkább a rajta levő végtelen fáradságos himzés méltán megérdemli bámulatunkat.

⁵³ British Museum. A múzeum adatbázisában a pipát nem lehetett azonosítani, miként a francia „utódintézmény”, a Musée du quai Branly gyűjteményében sem.

5. kép. Trocadéro Etnográfiai Múzeum, Bretagne-i szoba.

Fametszet, *La Nature: la revue des sciences* 1889. No. 853. 295. nyomán

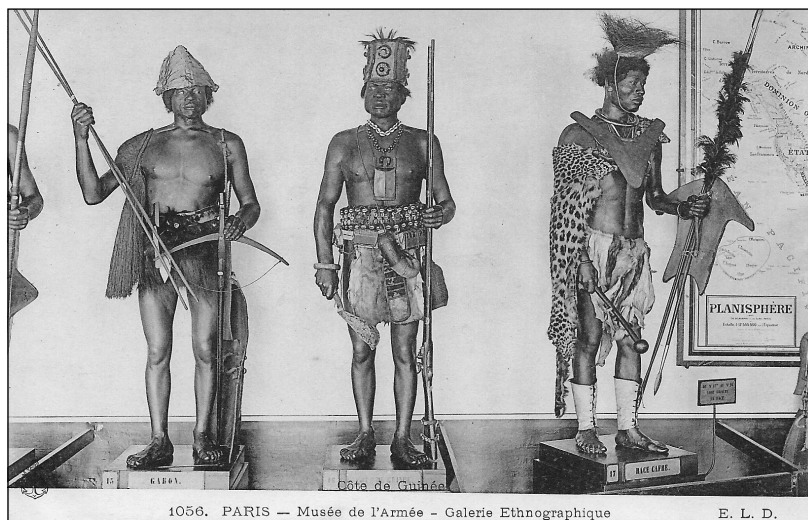
Művészi kivitelűek a kolibrítoll és fényes bogárszárnyakból alkotott diszitmények, de különösen az ily alkotású képek, melyeknek színpompája minden képzelet meghalad. A színes tollakkal való diszítés különben is ugylátszik nagy szerepet játszott Amerika autochton népeinél. A férfi, kivált ha főnök, egy hátán lenyuló sarkigéző toltarajt viselt, vagy fejét sűrű tollbokréta diszíté. A nő térd és karpereczet viselt szintén tollakból. De nem ritka a tollnak felső ajak és orrba való dugása sem, mint ezt az itt felállított életnagyságu viaszbábokon észlelhettük.

A VII és VIII-ik terem az eszkimók lappok és szamojédek népismeie tárgyainak van szentelve a csolnakok, medvebőr öltözetek, halászeszközök s fegyverek gyűjteménye. Érdekes egy természetes nagyságu eszkimó kunyhó udvarral. A kunyhó teljesen be van rendezve s udvarán az ott élő házi állatok is képviselve vannak.

A IX-ik terem megérdemelné a minta népismeie gyűjtemény nevet. Ez ugyanis a bretagnei szoba, melyben a provincia népének minden legkisebb népismeieleg jellemző adata össze van gyűjtve. A terem egyrészt egy bretagnei parasztszoba foglalja el teljes berendezéssel s a parasztok ruházatainak viaszbábokon való feltüntetésével (5. kép). E provincia iparára, szokásaira, történelmére fényt vető eszközök, adatok száma bámulatos ügyes gyűjtésről a rendezéséről tanuskodik.⁵⁴

De hagyjuk el a népek lelke nyilatkozatainak e bámulatos otthonát s átmenve a Pont d'Almán tekintsük meg a Hotel des Invalides ethnographiai csarnokát. Ezt megelőzi a Musée

⁵⁴ Megnyitáskor közel kétezer francia tárgyat tartalmazott, lásd Fernand Landrin: *Anciens costumes populaires français au Palais du Trocadéro*. *La Nature: Revues des sciences* XVII(1889). 2ème semestre, No. 853. 295–298. (4 képpel); A bábuk arcát élő személyekről vett gipszlevonatok alapján vagy természet utáni mintázással készítették, lásd Armand Landrin: *Les Musées d'ethnographie*. *La Revue des traditions populaires* III(1888). 5. 241–246; Marie-France Noël: *Du Musée d'ethnographie du Trocadéro au Musée national des Arts et traditions populaires*. *Muséologie et ethnologie* 1987. 140–151; A francia és európai részt az érdeklődés mecsappanása és a pénzhiány miatt Landrin 1906-ban kénytelen volt bezárni, lásd Fabrice Grognet: *i. m.* 64–70.

6. kép. Etnográfiai kiállítás, a Hadsereg Múzeuma, afrikai típusok.
Képeslap, 1906 körül. (A szerző gyűjteménye.)

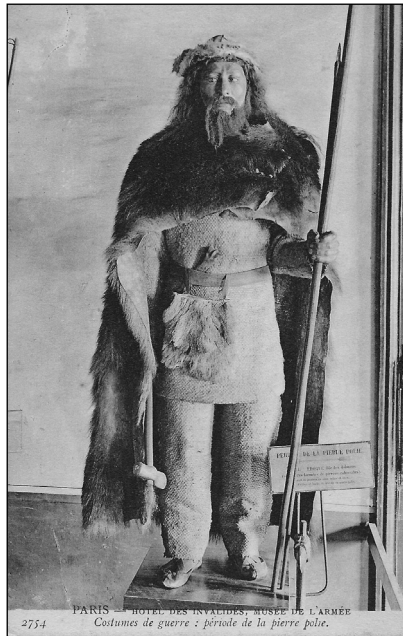
d'artillerien,⁵⁵ mely a francia hadászat történelmére vonatkozó bámulatos gazdag anyagot tartalmaz, lévénnek itt összegyűjtve több század fegyvernemei, vértetei XVI. Lajosig; a francia fegyverek mellett azon népek is melyekkel ők érintkezésbe jöttek. Tudva pedig hogy csak I. Napoleonnak mily kiterjedt háborúi voltak, azt hiszem e tekintetben gazdagabb gyűjtemény nem létezik; így vannak itt elhelyezve Medici Katalin jaszpis és rubinnal kirakott kis kézijjai, I. Napoleon karabinerje, kardjai s az által a zsákmányolt vagy ajándékba kapott egyiptomi és ethiop fegyverek, melyek milliók értékét képviselik. E nagy termeket követi egy pár szoba népismei tárgyakkal megrakva. Mindjárt az I ső teremben, a chinai császárnak egy diszöltözete ragadja meg figyelmünket. Ez öltözetet 1860-ban zsákmányolták a francziák,⁵⁶ nyerve ily módon egy oly ethnographiai kincset, mellyel más nemzet nem dicsekedhetik. Ez öltözet aranyal áttört zöld selyem szövetből áll, sárga selyem szövet diszitással, melyek szalagjain drága gyöngyök diszlenek. A következő 4 terem képezi az összehasonlító ethnográfiai csarnokot, hol 105 életnagyságu viaszbábón van szemléltetve az európai népek viseletének fejlődése az őskortól a legujabb korig (6. kép).⁵⁷

Mindjárt az első alak, a kőkorszaki embert ábrázolja állatbőrrel kevésbé fedett testével, fába foglalt kőfejszével s kőlánczával kezében, nyakán kőgyöngyök, övében kőeszközökkel.

⁵⁵ A Tüzérségi Múzeumot (Musée d'Artillerie) a forradalom alatt létesítették, 1871-ben került a XIV. Lajos által építtetett háborús sebesülteket és veteránokat ellátó kórházba, az Invalidusok házába (Hotel des Invalides). 1905-ben egy magángyűjtemény hozzácsatolásával bővítették ki, és ezzel megalakult a Musée de l'Armée, a Hadsereg Múzeuma.

⁵⁶ Hszen Feng (1831–1861) császár öltözetét a második ópiumháború végén, a császári nyári palota feldúlásakor zsákmányolták. A „kinai expedíció során” szerzett tárgyakat 1861-ben kiállították a Palais Tuileries-ben, majd a legértékesebb anyag 1863-ban Eugénia császárné rendeletére alapított fontainebleau-i Kínai Múzeumba (Musée Chinois) került. Lásd <https://www.napoleon.org/histoire-des-2-empires/chronologies/lexpedition-de-chine-de-1860-et-ses-origines/>; https://en.wikipedia.org/wiki/Old_Summer_Palace.

⁵⁷ Katalógusa: *Galérie ethnographique. Musée de l'Artillerie*. Paris 1877; 1885². Vö. Gilles Aubagnac: *i. m.*

7. kép. Etnográfiai kiállítás, a Hadsereg Múzeuma, harci öltözet, csiszolt kőkorszak, Képeslap, 1906 körül. (A szerző gyűjteménye.)

Haladást mutat a mellette álló, korábbi kőkorszaki ember, ruházat és eszközökben (7. kép). Ezt követik a vas- és bronzkorszak embereit utánzó alakok. Ezek után a Nagy Károly harcosaitól kezdve minden ruházat, melyet valaha francia harcos viselt a legujabb korig, vegyesen mór és germán harcosok ruházatait jellemző alakokkal. A második teremben ott látjuk a görög harcost, a római katonát, a macedóniai küzdőt, a középkori német lovagot, stb., szóval, a historia egy szép pántheona ez, mely többet beszél, mint egy-egy egész kötet. Az összehasonlító ethnologus és historicus bő anyagot találhat tanulmányozásra. Ez alakok mind csodálatos hűséggel vannak szerkesztve, mert még az illető népfaj jellemző physognomiai habitusa is vissza van adva.

III.

Bámulva azon sikereket, melyeket a külföld a népismeai adatok gyűjtése körül elért, önkénytelenül felmerül a kérdés, hogy hazánk mit tett e téren, s mit követ el annak megszerzésére, a mit a jövő méltán követelhet? Igaz, telepítéseink nincsenek s a vad népek népismejére vonatkozó tárgyak, csak véletlenül kerültek hozzánk, így a „Nemzeti muzeum” egy kis előszobájába s a Bruckenthal muzeumba.⁵⁸

⁵⁸ A „vad népek” gyűjteménye, ami 1872–1895 között a Brukenenthal-palotában (s nem a múzeumban) volt látható, az Erdélyi Természettudományi Egyesület tulajdonát képezte, s elsősorban Binder Ferenc (1824–1875) közép-afrikai, szudáni tárgyakkal álló ajándékát jelentette, lásd Magyar Minerva II(1902). 328–329. A gyűjtő munkásságát tudományos értelemben még nem dolgozták fel, vö. Binder Pál: *Emlékezés egy hazai Afrika-kutatóra*. Korunk XXI (1962). 7–8. 964–970.

De nincsenek-e nálunk népek, melyek sajátos életmódjukkal, jellemző szokásaikkal, ősi jellemvonásokat rejtő egyediségükkel, iparukkal megérdemlik a tanulmányozást s épen oly hasznos tárgyát képezhetnék a tudománynak, mint akármely vad nép? És foglalkoznak-e e népek (nemzetiségek) népismeai adatainak gyűjtésével? Vannak-e rendszeres gyűjteményeink? Igaz, ott van a székely nemzeti muzeum, melyben sok a székely iparosra vonatkozó adat, de oly rendetlen állapotban összedobva s bizonyos fejlődési stadiumot is nélkülözve, hogy evel aligha szerzünk dicsőséget a külföldi tanulmányozó előtt; és ott volt (fájdalom csak volt) az országos kiállítás tartama alatt az a sok szép népismeai szoba, melyek megtartva s muzeumba elhelyezve, egyikét képezte volna Európa legszebb népismeai gyűjteményének.

Tény az, hogy egy, csak hazánk különféle népeire szorítókozó népismeai muzeum alakítása égető szükségévé vált, s Erdély nemzetiségeire szorítókozva, e feladat talán épen Kolozsvár tudományos köreinek hivatása. Vagy nem vehetné be ezt programjába a kultúregylet? Mely, midőn így a mult és jelen kultura emlékeit tartaná fenn, a jövő kulturáját munkálná elő.

Megjelent: Kolozsvár I-ső évfolyam, 1887. 130. szám, péntek, június 3.; 131. szám, szombat, június 4.; 133. szám, kedd, június 7.

Oszkár Mailand on the Ethnographic Museums of Paris. An Example of Transnational Museum History

Keywords: transnational museum history, French ethnographic museums, exotic collections, ethnographic collections of European peoples

Oszkár Mailand (1858-1924), the Transylvanian Hungarian folklore collector, spent six weeks studying ethnographic museums in Paris in 1885. He visited the Cluny Museum, the Carnavalet historical museum, and then the Louvre and the comparative ethnographical rooms of the Hotel des Invalides (Musée d'artillerie). He spent most of his time in the independent Trocadéro Ethnographic Museum opened in 1879. This paper publishes Oszkár Mailand's museum history essay published in 1887, accompanied by explanatory notes and an introductory essay.